

Seleucia

Sayı XV - 2025

Olba Kazısı Serisi

Seleucia XV

Olba Kazısı Serisi

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını Seleucia yayınına devretmiş sayılır. Seleucia kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia Dergisi, Sayı IV - 2014'den itibaren TR Dizin Ulakbim'de ve 2021'den itibaren Erih Plus'ta taranmaktadır.

<http://www.seleuciadergisi.com>

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Fikret Yegül
Murat Özyıldırım (Baş Editör)
Yavuz Yeğin

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Harun Taşkiran
Prof. Dr. Mehmet Tekocak
Prof. Dr. Ceren Ünal
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Prof. Dr. Ayşe Fatma Erol
Doç. Dr. Erkan Alkaç
Doç. Dr. Sabri Arıcı
Doç. Dr. Figen Çevirici Coşkun
Doç. Dr. Merih Ereğ
Doç. Dr. Kasım Oyarçın
Doç. Dr. Fikret Özbay
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Muammer Ulutürk
Doç. Dr. Yavuz Yeğin
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kaya
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat Özgen
Dr. Burak Erdem
Dr. Vujadin Ivanisevic
Dr. Murat Özyıldırım

Seleucia

Olba Kazısı Serisi

Sayı: XV

Yıl: 2025

ISSN: 2148-4120

ISBN: 978-625-6925-83-0

Yazışma Adresi

Doç. Dr. Yavuz Yeğin
Ankara Üniversitesi,
Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, Diller Binası,
Oda no: Z7
Arkeoloji Bölümü No:45-45/A
06100 – Sıhhiye / Ankara – Türkiye
Tel: 0 312 310 32 80 / 1498
E – posta: ozyildirimmurat@gmail.com -
yavuzyeğin002@gmail.com
aemelerten@gmail.com

Yayının Adı: Seleucia (Dergi)

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın

Yayın Şekli: Yıllık – Türkçe ve İngilizce.

Yayın Sahibi: Bilgin Kültür Sanat Org. Yay. Bas.
Dağ. Paz. Gid. İnş. San ve Tic. Ltd. Şti. adına
Engin Devrez

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Engin Devrez

Yayının İdare Adresi: Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.
Selanik 2 Cad. 64/13, Karadeniz İşhanı 3. Kat
Kızılay – Ankara
Tel: 0312 419 85 67
Sertifika no: 20193
www.bilginyayinevi.com
E – posta: bilginkultursanat@gmail.com

Baskı

Dijital Baskı Merkezi (Osman Sami Solak)
İvedikköy Mh. 1492. Cd. Yenimahalle /
ANKARA
Tel: 0533 577 6514
Matbaa Sertifika No: 70810

Teknik Düzenleme

Arş. Gör. Dr. Burak Erdem

Dağıtım

Selanik 2 Cad. 64/13, Karadeniz İşhanı 3. Kat
Kızılay – Ankara
Tel: 0312 419 85 67

Seleucia | Sayı XV | Mayıs 2025

Doğu Dağlık Cilicia Mimari Plastiği Bağlamında
Olba'dan Bir Grup Buluntu

*A Group of Finds from Olba in the Context of
Architectural Decoration in Eastern Rough Cilicia*

Emel Erten – Yavuz Yeğin

9

Su Kemerlerinin Ötesinde: Kırsalda Roma Yaşamı ve
Mimarisi

*Beyond the Reach of the Aqueducts: Roman Lives and
Architecture in the Countryside*

Fikret Yeğin

33

Juliana Anicia: "A Building Loving Woman"

Gender and Construction in Constantinople

*Juliana Anicia: "Yapı İşlerini Seven bir Kadın":
Constantinopolis'te Toplumsal Cinsiyet ve İnşaat*

Faaliyetleri

Diane Favro

55

Boncuk ve Vazo Yapımı Dışında

Tunç Çağ'ında Camın Farklı Kullanım Biçimleri

Different Uses of Glass in the Bronze Age

Other than Beads and Vessels

Emel Erten

71

Savatra'dan Yeni Adak Yazıtları

New Votive Inscriptions from Savatra

Mehmet Alkan – İlker Işık

93

Tyana Geç Antik Sur Duvarında Ele Geçen Bir

Define Hakkında İlk Değerlendirmeler

*First Evaluations of a Hoard Discovered in the Tyana
Fortress Wall*

Hüsamettin Hayri Şener

107

Gaziantep Gerçin Höyük'ten Savaş Arabası Şeklinde
Bir Kaide

A Chariot-Shaped Base from Gerçin Höyük, Gaziantep

Timur Demir – Özgür Çomak

121

Tarsus'da Türk İslam Dönemi Mihrapları

The Mihabs of Turkish-Islamic Period in Tarsus

Mustafa Kaya

139

Aizanoi Tiyatrosu'nun Scaenae Frons Düzeninin

Anadolu'daki Benzerleriyle Karşılaştırılması

*Comparison of the Scaenae Frons Order of the Aizanoi
Theatre with Similar Theatre Examples in Anatolia*

Fikret Özbay – İrem Kaya Yuki

161

Eski Çağ ve Geç Antik Çağ Yazılı Kaynaklarında
Zephyrium

Zephyrium in Ancient and Late Antique Written Sources

Muzaffer Yılmaz

183

Batı Karadeniz'de

Protohistorik Dönemlere Ait Yeni Veriler

*Recent Archaeological Evidence from the Protohistoric
Periods of the Western Black Sea Region*

Emrullah Kalkan - Yunus Emre Sevindik

193

Anamur'da Ortagonuş (Bahçegonuş) Hanı ve Çeşmesi

Ortagonuş (Bahçegonuş) Inn and Fountain in Anamur

Halil Sözlü – Sultan Eren

213

Ardahan'ın Hanak İlçesindeki Veli Kalesi

Veli Fortress in Hanak District of Ardahan

Özlem Oral

227

Roma Dönemi'nde Phokaia'yı Etkileyen

Depremlerdeki Arkeolojik İzler

*Archaeological Traces of Earthquakes Affecting Phokaia In
the Roman Age*

Sabri Arıcı

243

Eagle Figurine With Gold Medallion Holding a Ram
From Burdur Museum

*Burdur Müzesi'nden Koç Tutan Altın Madalyonlu Kartal
Figürini*

Salih Soslu

259

Antik Kaynaklar, Antropolojik ve Arkeolojik Veriler

Işığında Eski Çağ'da Dövme

*Tattooing in Antiquity in the Light of Ancient Literature,
Anthropological and Archaeological Data*

Ahmet Emirhan Bulut

287

Samsun, Bafra'daki Roma Dönemi Taş Sanduka

Mezarları ve Buluntularının Değerlendirilmesi

*An Evaluation of the Roman Period Stone Cist Graves
and Their Findings from Bafra, Samsun*

Orhan Alper Şirin

321

Aizanoi Kadoi ve Kotiaion'dan Yün Üretimine İlişkin
Arkeolojik İzler

*Archaeological Evidence of Wool Production from Aizanoi,
Kadoi and Kotiaion*

Aslıhan Özbay

347

Seyitömer Höyük'ten Ele Geçen Bir Grup Bıçak

A Group of Knives Found at Seyitömer Mound

Rana Başkurt Usta – Hüseyin Usta

367

Traianus'un Doğu Seferine İlişkin Arkeolojik Kanıtlar

Archaeological Evidence of Trajan's Eastern Campaign

Burak Erdem

383

Alahan Manastırı Mağara – Kilisesi

Cave-Church in Alahan Monastery

Murat Özyıldırım - Yavuz Yeğin

397

PRAEFATIO

SELEVCIA'nın 2025 sayısı bu yıl da zengin bir içerikle okurlarına ulaşıyor. Bu sayı ile aynı zamanda dergimizin on beşinci yılını da kutlama mutluluğu içindeyiz. Bu yıl aynı zamanda Olba kazıları da on beşinci yılını kutluyor. Bundan yirmi dört yıl önce, Olba akropolisinin eteklerinde mütevazı bir yüzey araştırması biçiminde başlayan çalışmamızın gelişerek, bir kazı haline gelmesinde on beş yılı geride bıraktık. Şimdi Olba'nın yerleşim tarihi, kentteki yaşam tarzı konusunda çok daha fazla bilgi sahibi olmanın sevincini ve gururunu taşıyoruz.

Olba kazısı ekibinin özveri ve gayretleri ile on beş yıldır aralıksız olarak yayınlanan SELEVCIA'nın bu sayısında, Anadolu arkeolojisini, sanat tarihini, epigrafisini, nüvizmatığını, mimarlık tarihini aydınlatan, yepyeni bulguları ve fikirleri içeren toplam yirmi bir bilimsel metin yer almakta. Bu çalışmaları yaparken emeklerini, deneyimlerini bizlerle, dergimizle paylaşan yazarlarımıza şükranlarımızı sunuyoruz.

Editörler:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret Yegül

Dr. Murat Özyıldırım (Baş Editör)

Doç. Dr. Yavuz Yeğin

PREFACE

SELEVCIJA's 2025 issue reaches its readers with a rich content this year as well. With this issue, we are also happy to celebrate the fifteenth anniversary of our journal. This year, the Olba excavation project is also celebrating its fifteenth anniversary. Twenty-four years ago, we started our work as a modest surface survey on the lower slopes of the Olba acropolis and it has been fifteen years since it turned into a full-scale excavation. Now, we are happy and proud to have much more information about Olba's settlement history and the lifestyle in the city.

This issue of SELEVCIJA, which has been published continuously for fifteen years thanks to the dedication and efforts of the Olba excavation team, includes a total of twenty-one scientific texts that shed light on Anatolian archaeology, art history, epigraphy, numismatics, and architectural history, and include brand new findings and ideas. We would like to express our gratitude to our authors who shared their efforts and experiences with us in our journal.

Editors:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret Yegül

Dr. Murat Özyıldırım (Editor in Chief)

Assoc. Prof. Dr. Yavuz Yeğin

Olba Kazısı Serisi

Seleucia

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. Seleucia, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayımlar.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık 12 punto baş harfleri büyük harf, metin ve kaynakça 10 punto, dipnotlar 9 punto ile yazılmalıdır. Sayfa sayısı, kaynakça dâhil en çok on sayfa olmalıdır. Müze, kazı, yüzey araştırması malzemelerinin yayın izinleri, makale ile birlikte yollanmalıdır. Kitap tanıtımları, üç sayfayı geçmemelidir. Çalışmada ara başlık varsa bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında, 9 punto, iki yüz sözcüğü geçmemelidir. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir. Doktora ve yüksek lisans tezlerinden oluşturulan makaleler, yayına kabul edilmemektedir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır. Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.

Kitap için:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Makale için:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Levha sayısı her makalede 10 adet ile kısıtlıdır.
- Latince - Yunanca sözcüklerin yazımında özel isimlerde; varsa Türkçe ek virgülle ayrılmalı, örneğin; Augustus’un, cins isimler italik yazılmalı, varsa Türkçe ek, italik yapılmadan sözcüğe bitişik yazılmalıdır, örneğin; *caveanın*.
- Tarih belirtilirken MÖ ve MS nokta kullanılmadan, makale başlıkları ile yazar ad ve soyadlarında sadece baş harfler büyük harf olarak yazılmalıdır.

Olba Excavations Series

Seleucia

Scope

Seleucia is annually published by the Olba Excavations Series. Deadline for sending papers is February of each year. Seleucia features previously unpublished studies and book reviews on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art written only in Turkish or English.

Publishing Principles

Articles should be submitted as word documents, with font type Times New Roman, font sizes 12 points for headings (first letters should be capitalized), 10 points for text, and 9 points for footnotes and references. The number of pages of each article should not be longer than ten pages, including the bibliography. If the study is on some material/materials from a museum or an excavation, the permission for publication should be submitted together with the article. The book reviews should not be longer than three pages. If there are sub-titles, the headings should be written bold with small letters. Abstracts written in both Turkish and English should appear below the heading of the article, should be size of 9 points and minimum count of words should be 200. Below the abstracts, a minimum of 5 keywords for both languages should be included (of size 9 points) below the headings “anahtar sözcükler” and “keywords”. The articles produced out of master’s theses or doctoral dissertations will not be accepted for publication.

- Footnotes should be given under each page. The ordering of author surname, year of publication and page number should be as follows: Demiriş 2006, 59.
- The reference list should appear at the end of the study and should explain the abbreviation given in the footnote.

Book format:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., Istanbul.

Article format:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, Istanbul.

- Photographs, pictures, maps, drawings, figures etc. used in the article should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 2) as abbreviations, and an ordered list of these items should appear at the end of the article under the heading “Figures”. All figures should be in JPEG or TIFF format with 300 dpi. If there are figures cited, the responsibility lies with the author and citation should be explicitly given. The number of figures for each article is limited to 10.

Tarsus'da Türk İslam Dönemi Mihrapları

Mustafa Kaya*

Öz

Cami mimarisinde mihrap, kibleye yönelme işlevinin yanı sıra, maddeye bürünmüş derin mananın neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu mana, Kâbe'yi temsil ile özdeşleşmiş ve Allah'ın (c.c) lütfunun yolunu açan "cennet kapısı olarak simgeleşmiştir. Mihrap, başlangıçta kible yönü basit çizgi veya Hz. Muhammed'in asası/mızrağı ile ifade bulmuştur. 7. yüzyıl Emevi sanatında yarım daire niş olarak beliren mihrap, 20. yüzyıl Osmanlı geç dönemine kadar bölgesel ve dönemsel üsluplarda uzun soluklu gelişim seyri izlemiştir. Prof. Dr. Ernest Diez'in *Mihrabın tarihini yazmak gelecekte yapılacak bir vazifedir* deyiimiyle mihrabın simgesel boyutunun yanı sıra, biçimsel üslubunun tespitine dair bölgesel ve dönemsel çalışmalar git gide artmaktadır. Buradan hareketle, araştırmada Mersin İli'ne bağlı Tarsus ilçesi merkezinde cami ve mescitlerde bulunan 9 mihraba odaklanılmıştır. Tarsus Ulu Camii mihrabı Ramazanoğlu Beyliği dönemi, diğer 8 mihrap ise Osmanlı dönemi eseridir. Mihraplar, 16.-20. yüzyıl arasına tarihlenen yapılara aittir. Mihraplar genellikle dikdörtgen çerçeveli, yarım silindirik niş, üstte sivri/kaş ve yuvarlak kemerli yarım kubbe kavsaraya sahiptir. Nadiren de olsa, yarım ongen planlı niş, sütunceli ve mukarnas kavsaralı mihraplar mevcuttur. Mihraplar, belli başlı örnekler dışında süsleme açısından yalın üsluptadır. Tarsus mihrapları üslup ve estetik açıdan, Anadolu'da; Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep, Kilis yöreleri, Suriye'deki Memluk ve Osmanlı dönemi mihrapları ile etkileşim ve benzerlik içerisinde. Mihraplarda, etkileşim, gelenek ve dönem üslupları ağır basmaktadır. Özellikle, Tarsus Ulu Camii mihrabı Osmanlı-Memlûk-Ramazanoğlu etkileşimini, diğer mihraplar ise Osmanlı mimari üslubunu yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk ve İslam Sanatı, Tarsus, Cami, Mihrap, Süsleme.

The Mihrabs of Turkish-Islamic Period in Tarsus

Abstract

In mosque architecture, the mihrab, in addition to its function of turning towards the qibla, has emerged as a result of a deep sense wrapped in matter. This meaning is identified with the representation of the Kaaba and is symbolized as the "gate of heaven" that opens the way to the grace of Allah (swt). Initially, the mihrab was expressed with the simple line of the Qibla

* Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kaya, Mersin Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Sanatları ve Tarihi Anabilim Dalı, Mersin, Türkiye. E-posta: mustafakaya@mersin.edu.tr, Orcid no: 0000-0002-3340-5253.

direction or the staff/spear of Prophet Muhammad. The mihrab, which appeared as a semicircular niche in 7th century in Umayyad art, followed a long-term development course in regional and periodic styles until the late Ottoman period of the 20th century. As Prof. Dr. Ernest Diez puts it, writing the history of the Mihrab is a task to be done in the future, in addition to the symbolic dimension of the mihrab, regional and periodic studies on the determination of its formal style are increasing. Based on this, the research focused on 9 mihrabs located in mosques and masjids in the center of Tarsus district of Mersin Province. The mihrab of the Tarsus Great Mosque is from the Ramazanoğlu Principality period, while the other 8 mihrabs are from the Ottoman period. The mihrabs belong to structures date back to the 16th-20th centuries. Mihrabs generally have a rectangular frame, a semi-cylindrical niche, a pointed eyebrow on top, and a semi-dome with round arches. Although rare, there are mihrabs with semi-decagonal niches, columns and muqarnas arches. The mihrabs are plain in style in terms of decoration, except for certain examples. Tarsus mihrabs interact and resemble, in terms of style and aesthetics, the mihrabs of Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep, Kilis regions in Anatolia, and the Mamluk and Ottoman periods in Syria. In the mihrabs, interaction, tradition and period styles are dominant. In particular, the mihrab of the Tarsus Great Mosque reflects the Ottoman-Mamluk-Ramazanid interaction, while the other mihrabs reflect the Ottoman architectural style.

Key words: Turkish and Islamic Art, Tarsus, Mosque, Mihrab, Ornamentation.

Giriş

Mihrap (محراب) Arapça'da "harb" kökünden türediği,¹ "saray, sarayın harem bölümü, yüksekçe yer, oda, hükümdar tahtının bulunduğu kısım, köşk, meclisin baş tarafı ve en şerefli yer" gibi manalar taşıdığı bilinmektedir. Harb fiilinden hareketle mihrap, Müslümanın nefis ile mücadele edilen yeri olarak tanımlanmaktadır.² İşlevsel açıdan ise mihrap, imamın Kâbe'ye doğru yönelerek cemaate namaz kıldırarak için önünde durduğu oyuk ya da girintili yerdir.³ İslam peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v), Medine'ye hicret ettikten sonra 16 veya 17 ay Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılmıştır. Bir gün cemaate namaz kıldırırken Bakara Süresi 2/144⁴ Ayeti'nin vahyi sonrası artık kiblenin Mescid-i Aksa'dan Mescid'ül Haram'a yani Kâbe'ye çevrildiği bildirilmiştir.⁵ Mihrap, kibleye yönelerek ilk kez namaz kıldırarak İslam peygamberi Hz. Muhammed'in mekânını simgelediği ve bu görevi ifa edenler ise o sorumluluğu üstlendiğini ifade etmektedir. Bu sebeple, mihrap camilerin odak noktasında en gösterişli ve en dikkat çekici mimari elemandır. Böylece mihrabın, simgesel ve işlevi boyutu ile ayetler dikkat çekmektedir. İslamiyet'in ilk yıllarında kible; Hz.

1 Manzûr, 1994, 818.

2 el Münâvî 1990, 137.

3 Manzûr 1994, 305; Erzincan, 2005, 30; Arseven, 1983, 1347.

4 Mihrap, Kur'an-ı Kerim'de; Âl-i İmrân Suresi 3/37, 39, Meryem Suresi 19/11, Sâd Suresi 38/21, Sebe Suresi 34/13 olmak üzere beş yerde geçmektedir.

5 Güç 2002, 19.

Muhammed'in asası (Anaze) ya da mızrağı, renkli bir çizgi, basit kazık, taş veya silindirik levha ile gösterilmektedir. Süreç içerisinde, tipolojik gelişim seyri izleyen mihrap⁶, 7. yüzyıl Emevi camilerinde kible duvar içerisinde yarım silindirik niş ve kavsara ile biçim/form kazanmıştır⁷. 9. yüzyıl Abbasiler döneminde ise mihraplara; çerçeve, yarım daire niş ve iki yanına sütunceler eklenmiştir. Mihrap, tarihsel süreçte farklı İslam coğrafyasında sanat ve çok kültürlü medeniyetin gelişimi sonrasında; tipolojisi, süsleme ve malzeme üslupları yönü ile Türk-İslam mimarisinin en önemli ve en dikkat çekici elemanı olarak ifade bulunmuştur⁸.

Makalenin konusu, Mersin (İçel) İli, Tarsus merkezindeki Türk ve İslam dönemi ait mihraplardır. Araştırmada, Tarsus ilçe merkezindeki cami ve mescitlere ait mihraplara odaklanılmıştır. Makalede, Ramazanoğlu Beyliği (1) ve Osmanlı (8) dönemine tarihlenen 9 mihrap; plan, mimari, süsleme ve malzeme özellikleri açısından incelenecektir. Makalede, Anadolu mihrapları içerisindeki Tarsus mihraplarının; plan, mimari ve süsleme karakteri tespit edilecektir. Ayrıca, mihrapların dönemsel ve yakın çevre örnekler ile etkileşim ve farklılıkları belirlenmeye çalışılacaktır. Mihraplar, kronolojik sıraya göre tanıtılmış, metin içeriği ise rölye ve görseller ile desteklenmiştir.

Ulu Cami (Camii'ün Nur)⁹ Mihrabı

Ulu Cami, Mersin İli'nin Tarsus İlçesi merkezinde Camii Nur Mahallesi'nde bulunmaktadır. Mevcut yapı, Abbasiler¹⁰ ve Memlûk dönemi¹¹ne tarihlendirildiği, günümüz mimari dokusu ise Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Ramazanoğlu Beyliği eseri olduğu anlaşılmaktadır. Eser, minber ve taç kapı kitabesine göre H. 987/ M.1579 yılında Ramazanoğlu Beyi Piri Paşa'nın oğlu Adana Sancak Beyi III. İbrahim Bey döneminde inşa olunmuştur. İbrahim Bey zamanında esaslı onarım gören camiye, masrafları için çeşitli gelirler vakfedilmiştir. Masrafları ise, *Ramazanzade İbrahim Bey (Nur) Camii Vakfı* tarafından karşılanmıştır. Cami, H.1313/M.1895 ve H.1316/M.1898 tarihlerinde onarım görmüştür¹². Ulu Cami; güneydoğusuna bitişik türbe, batısında dükkânları ve kuzeybatısında Kırkkaşık Bedesteni ile külliye niteliğindedir. Cami, kuzeyinde revaklı açık avlusu ve güneyinde kible duvarına

6 Grabar 1973, 122; Baer 1985, 8-19; Creswell 1989; Whelan 1986, 205-223.

7 Bakırer 2000, 27; İslam mimarisinde yarım daire niş şeklinde ilk mihrabın, Emevi halifesi Ömer B. Abdülaziz (706-712) tarafından Mescit-i Nebevi'nin genişletilmesi esnasında yapılmıştır bkz., Erzincan 2005, 30-37; Top 1999, 549-568.

8 Erzincan 2005, 30-37.

9 1673'te Tarsus'u ziyaret eden Evliya Çelebi, caminin adından Cami-i Nur olarak bahsetmiştir. Ayrıca, 519 Osmanlı arşiv kaydında Camii'ün Nur olarak bahsi geçmektedir bkz., Bilgili 2011, 111-114.

10 Caminin, ilk inşasının Abbasiler döneminde (H.171/M.787-88) gerçekleştiği bilinmektedir. Abbasi döneminden günümüze cami ulaşamamıştır Bkz. İlyas Gökhan 2013, 204.

11 Minaredeki en erken tarihli kitabede, H.764/M.1362-1363 tarihinde Memlûklerin Urfa naibi Şembeki Aksungur'un adı geçmektedir. Bu kitabe, daha önce mevcut caminin yerinde bir caminin varlığını somut olarak doğrulamaktadır.

12 Yılmaz 2011, 43,44.

paralel üç sahınlı hareme sahiptir¹³. Haremin doğusuna bitişik türbede¹⁴ise; Lokman Hekim, Şit (a.s.) ile beraber Tarsus'ta vefat eden Abbasi halifesi Memûn'ın kabri mevcuttur¹⁵. Camide, düzgün kesme taş, mermer ve üç renkli taş malzeme kullanılmıştır.

Kible duvarı ortasında konumlandırılan mihrap, harem giriş kapısı ile aynı eksendedir (Lev. 1). Mihrap; beyaz, güllurusu ve siyah renkli taş/mermer malzemeden, oyma, kakma ve ajur tekniği ile inşa edilmiştir. Mihrap, 3.43 x 6.40 m dış ölçülerinde düşey dikdörtgen çerçevelidir. Mihrap nişi, 0.58 m derinlik, 1,11 m genişlik ve 3.05 m yüksekliktedir. Niş, beş sıra halinde 0.30 m genişliğinde düşey dikdörtgen mermer levha ile yarım ongen planlı olarak düzenlenmiştir. Çerçeve, dışta iki yanda çokgen gövdeli, kaide ve başlığı üçer sıra mukarnas dolgulu iri sütunceler ile sınırlandırılmıştır. Sütunce başlıkları, tepelik hizasında içbükey, dışbükey ve düz satırlı silmeler ile hareketlendirilmiştir. Mukarnaslar; sivri kemerli nişçikler, yivli sarkıtlar ve badem formdadır. Üst kenarlarda, ufak yalın dekoratif kartuşlar tekrar edilmiştir. Mihrabı, ters "U" şeklinde dıştan içe doğru ikişer sıra içbükey ve dışbükey kavisli oluk silmeler kuşatmaktadır.

Niş, iki yanda kum saati başlıklı ve kaideli, silindirik gövdeli sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin, kaide ve başlıkları mukarnas dolguludur. Sütuncelerin, kum saati başlık ve kaidelerinde arasında zikzak motifler mevcuttur. Sütunce yüzeylerine, stilize kıvrık dallara bağlı palmet ve rumi motifli sonsuz kompozisyon işlenmiştir.

13 Tanrıverdi 2006, 34-56

14 "Tarsus'taki Cami en-Nur civarında bulunan Şit ve Lokman(AS) Hazeratı ile Abbasi Halifesi Memun'un makamlarının bir şebeke içine alınıp alametleri vaz olunmak üzere sarfına lüzum görünen onbin kuruşun evkaf bütçesine ilavesi" ibareli ve H.1315/M.1897 tarihli Osmanlı Arşiv Belgesinde Şit, Lokman (a.s.) ve halife Me'mun'un kabirlerinin şebeke ile çevrilmesi için vakıf geliri ayrılmıştır. Bkz. BOA, BEO, 1038-77781, H-17-06-1315; Caminin yanında, kabri bulunan halife Me'mun'un türbesi ise, Osmanlılar döneminde çeşitli tamirler gördüğü bilinmektedir Bkz. İlyas Gökhan 2013, 204.

15 Harun el-Reşid'in oğlu Halife Me'mûn (810-833), H.218/M.833'de Bedendûn (Pozantı) suyu yakınlarındaki ordugâhta kimi rivayetlere göre yediği balık ya da çokça yediği taze hurmadan dolayı vefat etmiş, naaşı ise Tarsus'a getirilerek Ulu Cami yanındaki eve defnedilmişti. Me'mûn'un defnedildiği, Dar'ul İmare olarak ifade edilen bu ev, el- Harun Reşid'in sadık hizmetkârı Hakan el-Hadim'e aitti. Bu ev, aynı zamanda o dönemde Tarsus valisinin oturduğu binaydı. Ayrıca, 1671 yılında Tarsus'a gelen Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi'nin Abbasi halifesi Me'mun kabrinin, Cami-i Nur'un hemen yanında olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Evliya Çelebi, *"..Yunanıyan elinden, Adanai ve Sis ve Misis ve Kara Gürgezi ve Tarsusu feth idüb kal'a içinde Camiünnurun sol canibinde bir muzlim günde medfundur. Memun halifenin itikadında hâlel olmagile mezmum olub ziyaret olunmaz ve Camiün Nurun kurbinde bir muzlim köşede mermer sanduka içinde medfundur tarih ile hakirin mazbutudur.."* gibi ifadeleriyle halife Me'mun'un kabrinin Cami-i Nur'un yakında kabrinin olduğunu belirtmektedir. Bkz. Anonim 1938, s.53, 322; Bozkurt 2004, 101-104; Ebul Fida, halife Me'mûn'un hummadan öldüğünü açıklamaktadır. Sait Ugur ise, "Me'mûn'un kardeşi Mu'tasım ile birlikte Berdan Çayı'nın kenarında ayaklarını suya uzatıp oturur iken, o esnada yanlarına getirilen meyvelerin içerisindeki taze hurmalardan çokça yemesi sonrası ikisinin de sıtmaya yakalandığı ve Me'mûn'un hastalığının giderek attığı ve sonrasında vefat ettiğini belirtmektedir bkz., Öz 2012, 98.

Kavsara eteğindeki kartuşta Arapça yazı ile sülüs hatla Kur'an-ı Kerim'den Âl-i İmrân Sûresi (3) 37. Ayeti¹⁶ yazılıdır. Niş, sekiz sıra mukarnas kavsara ile örtülmüştür. Kavsara, dışta ters "U" biçimli bordür, içte ise iki sıra kuşatma kemeri kuşatılmıştır. Buradaki bordürde, gülkurusu ve siyah renkli taş kakmalar halinde palmet-palmet motifleri tekrarlanmıştır. İkinci kademe kaş kemer dizisi, aynı renk tonlarında şemse biçimli formların tekrarı ile kompoze edilmiştir. Kemer ile bordür arasındaki üçgen köşeliklerde, stilize kıvrık dallı rumi ve merkezinde nar meyvesini andıran motif mevcuttur. Mukarnas kavsara, gülkurusu tonda tepe noktasından beşinci sıra dolgu hizasına kadar basamak halinde düz satırlı, altta altıncı sıraya kadar ise stilize kıvrık dallara dönüşen dekoratif bir çerçeve ile belirlenmiştir. Kavsaranın en alt birinci sırası siri kemerli sathi nişler, iki ile yedinci sıra mukarnas kavsarası badem formları ve tepelik kısmı ise ışınsal yivli istiridye kabuğu şeklinde dekore edilmiştir. Kavsarada farklı olarak ikinci ve dördüncü sıradaki badem dolgulu niş yuvalarının önünde sarkıtlı mukarnaslar mevcuttur. İkinci sırada altı, dördüncü sırada ise beşli sarkıt dizisi yer almaktadır. Altta sarkıtlar, üsttekilere kıyasla daha iri olup, yüzeyleri mukarnas bezemeli ve uçları birer lale motifi ile sonlanmaktadır. Mihrap alınlığında, gülkurusu ve siyah renkli taş kakmalı dikdörtgen pano içerisine, Kur'an-ı Kerim'deki Cin Sûresi 18. Ayeti sülüs hat ile¹⁷ işlenmiştir. Yazının; zemin ve aralıklarında ise hatâyî, narçiçeği, rumî ve spiraller oluşturan kıvrık dallar motifleri görülmektedir. Kitabelik üzerindeki on sıra kaş kemerli nişlerin içerisi; gülbebek, yıldız ve ışınsal çarkifelek motifleri ile doldurulmuştur. Mihrabın zülfe şeklinde oyma-kabartma tepeliğinde; sütünce üzerlerinde yarım, eksende ise üç grup halinde bitkisel motifler ile süslenmiştir. Bu zülfeler, merkezi kompozisyonda yedişer dilimli palmet-rumi ve ona bağlı kıvrık dallar ile dekore edilmiştir. Yakın tarihlerde bezemelerin üzerine, koyu yeşil ve altın yaldız renklerde boya tatbik edilerek görselliği artırılmıştır.

Ulu Cami Türbe-Mescit Mihrabı¹⁸

Mescit-Türbe bölümü Ulu Cami'nin doğu duvarına bitişik vaziyettedir. Mescit-Türbe, enine dikdörtgen planlı ve kible duvarına paralel iki sahınlıdır. Harem mekânı duvarlarında kaba yonu, mihrap da ise düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır¹⁹. Kesme taş işçilikli

16 كَلَّمَا نَخَلْ عَلَيْهَا زَكْرِيَّا الْمَحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ [Kullemâ dehalâ "aleyhâ zekeriyyâ-lmihrâbe vecede 'indehâ rizkân kâle yâ meryemu ennâ leki hâzâ kâlet huve min 'indallâh(i) innallâhe yerzuku men yeşâu bigayri hisâb (Zekeriyya onun üzerine mihraba her girdikçe yanında yeni bir rızık bulur, ya Meryem! bu sana nereden? derdi, o da Allah tarafından, derdi: Şüphe yok ki Allah dilediğini hisabsız merzuk buyurur)].

17 وَانَّ الْمَسَاجِدَ فَلَا تَدْعُو مَعَ اللَّهِ أَحَدًا [Ve enne-l mesâcide li Allâhi felâ ted'û me'a Allâhi ehadân (Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın)].

18 Me'mun, Berdan Çayı kenarında kardeşi Ebu Musa ile dinlendiği bir sırada yediği hurmadan veya sıtmalı hastalık sonra vefat etmiş Tarsus Ulu Camii'nin hemen yanındaki Dâr Hâkan el-Hâdim denilen yere gömülmüştür bkz., Paydaş 2012, 174.

19 Bkz., Tanrıverdi 2006; 39'da Mevcut türbe, Abbasi döneminde halife Me'mun'un gömüldüğü ev olduğu belirtilmektedir. Bu ev aynı zamanda Tarsus valisinin oturduğu valilik binası (*Darü'l İmare*) olup, Harun Reşid'in sağ kolu Hâkan el-Hâdim'in evi olduğu bilinmektedir. Ulu Cami'nin doğusunda gömüldüğü ifade edildiği anlaşılan bu mekânın, 19. yüzyıl Osmanlı dönemine kadar

mihrap, kible duvarı ortasındadır. Türbeye, Ulu Cami'nin doğu duvarındaki kapıdan giriş verildiğinden mihrap ile kapı arasındaki eksen ilişkisi kopmuştur. Kible duvarından dışarı çıkıntısı olmayan mihrap, hareme hafif taşınılıdır. Dikdörtgen çerçeveli mihrap, 1,54 x 3,05 m dış ölçülerinde yarım daire planlı niş ve yarım kubbeli kavsaraya sahiptir. Niş, 0.50 m derinlikte, 1,11 m genişlik ve 2,67 m yüksekliktedir. Niş, kanatları iki yanda sınırlayan ve birer çerçeve işlevi gören 0.17,5 m yarıçapta birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütunceler, oturtmalık ile tepelik hizasındadır. Mihrabı iki yanda sınırlayan sütunceler, kum saati başlık ve silindirik gövde yapısına sahiptir. Niş, cephede 0.8,5 m dışbükey kavslı silmenin kuşattığı sivri kemer ile vurgulanmıştır. Yekpare kavsara köşeliği, zemine doğru kademeli daralarak uzanmaktadır. Enine dikdörtgen tepelik; ortada düz, üstte dışbükey silme dışında oldukça sadedir. Mihrap, süsleme açısından oldukça sade bırakılmıştır (**Lev. 2**).

Melik Tahir Camii²⁰

Melik Tahir Camii, Mersin İli'ne bağlı Tarsus İlçe merkezinde Cengiz Topel Caddesi ile Şehit Mustafa Mahallesi'nde yer almaktadır. Yol kotu altında kalan camiye beş basamaklı merdiven ile inilmektedir. Caminin inşa tarihi, banisi veya mimarı hakkında net bilgi yoktur. Caminin, 1960 yılında esaslı onarım geçirdiği ve bazı²¹ özelliklerini yitirdiği belirtilmektedir. Cami, kible duvarına paralel dört sahınlı ve dikdörtgen planlıdır. Cami ve mihrapta düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır²². Mihrap, tipolojisi ve üslup kritiğinden hareketle 18. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Kible duvarında ortasında yer alan mihrap, hareme doğru hafif taşıntı yapmaktadır. Giriş kapısı, hafif doğuya kaydırıldığı için mihrap ile kapı arasındaki eksen ilişkisi bozulmuştur. Mihrap; oturtmalık, çerçeve, niş, kavsara, köşelik, kitabelik ve tepelik bölümlerinden ibarettir. Mihrap, düşey dikdörtgen çerçevelidir. Mihrap nişi ise, 0.58 m derinlik ve 0.98 m genişlikte yarım daire planlıdır. Niş, üzerinde yedi sıra mukarnas dolgulu kavsara ile örtülmüştür. Mihrap nişi, iç ve dışbükey silmelerin belirlediği dışta ters "U" biçimindeki kanatlar ile çerçevelenmiştir. Her iki kanatta, tabanda yarım daire nişi kuşatacak şekilde uzanan şerit burada oturtmalığı oluşturmaktadır. Kavsara, etekten tepe noktaya kademeli olarak daralan sivri kemerli mukarnas nişçikler ile dolgulanmıştır. Kavsaranın yekpare köşeliği, üzengi hizasında zemine kademeli daraltılarak uzanmaktadır. Mihrap alınlığında,

onarım veyayenilemeler ile mimari değişime uğradığı tahmin edilmektedir. Mescit-türbe olarak işlev kazanan bu mekânın içerisinde; Hz. Şit (a.s.), Lokman Hekim ve Halife Me'mun'a ait şahideli sandukalar mevcuttur. Türbenin, 1895-96 ve 1899 yıllarında muhtelif tarikatların tekkesi olarak kullanıldığı bilinmektedir.

20 Restorasyonu gerçekleşen Melik Tahir Camii'nin 01.03.2025 tarihinde saha çalışmamızda, mihrabının yıkık vaziyette olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle, caminin mihrabı eldeki eski arşiv fotoğrafa bağlı kalınarak tanımlaması yapılmış ve ölçüleri alınmadan cephe çizimi gerçekleştirilerek belgelenmeye çalışılmıştır.

21 Tanrıverdi 2006, 78.

22 Tanrıverdi 2006, 78.

enine dikdörtgen kitabelik mevcuttur. Arapça yazı ve sülüs karakterli bu kitabede ise *بَارِئُ خَلْقٍ يَفِي بِإِلَاصِي مُيَاقٍ وَهُوَ مُلْكِي* (Yazılışı: Fe nadethul melaiketü ve huve kaimun yusallî fil mihrabi Manası: Zekerîyya mihrapta ibadet ederken melekler ona seslendiler..) Ali İmran Suresi 39. Ayet'i yazmaktadır. Mihrabın tepelik bölümü, çerçevedeki düz, dış ve içbükey silmeler ile dekore edilmiştir. Sözlü bilgilere göre, öncesinde mihrabın üzerinde ceylan veya geyik kabartmasının olduğu iddia edilse de bahsi geçen unsurların günümüze ulaşamadığı belirtilmektedir (Lev. 3).

Miralay Ahmet Bey Camii Mihrabı

Melik Tahir Camii, Mersin İli'ne bağlı Tarsus İlçe merkezinde Camii Cedid Mahallesi'ndedir. Caminin, 19. yüzyılda Kürt Ahmet Ağa tarafından yaptırıldığı ve Tarsus Mütessilimi Ahmet Ağa tarafından tamir ettirildiği bilinmektedir. M.1811 H.1225-1226 tarihli vakfiyesinden hareketle, Caminin 19. yüzyılda mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır.²³ Cami, onarım ve yenilemeler ile son şeklini almıştır. Cami, kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Batısına, sonradan ilave kadınlar bölümü ve güneydoğusunda tek şerefeli minaresi ile geniş avluya sahiptir. Harem mekânı, 13.50 x 16.57 m ölçüsünde kible duvarına dik üç betonarme ayak ile dört sahna ayrılmıştır. Yapının, beden duvarlarında kabayonu, minarede ise düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Kible duvarı ortasında yer alan mihrap, harem girişi ile aynı eksendedir. Hareme 0.21 m'lik taşıntı ile vurgulanan mihrap, 1.80 x 3.61 m dış ölçüsüne sahiptir. Bu ölçüdeki, düşey dikdörtgen prizmatik çerçeve ile kuşatılan mihrap; niş, sütunce, kavsara, alınlık, köşelik ve tepelik bölümlerinden oluşmaktadır. Mihrap nişi; 0.27 m derinlik, 1.00 m genişlik ve 2.24 m yükseklikte yarım silindirik niş ve üstte sivri kemerli yarım kubbe kavsaradan ibarettir. Niş, iki yanda yarı silindirik gövdeli ve kare prizmatik kaideli simetrik sütunceler ile sınırlandırılmıştır. Kavsara iç yüzeyi, istiridye biçiminde ışınsal formda yivli silmeler ile dilimlendirilmiştir. Yekpare kavsara, köşeliği kemer üzengisi seviyesindedir. Alınlık, enine dikdörtgen yüzey halinde özgün olmayan bir pano ile kapatılmıştır. Yekpare tepelik, nişin iki yanında üst noktaya uzatılan sütunceler arasında düzenlenmiştir. Mihrap, süsleme açısından yalın bırakılmıştır. Mihrabın yüzeyi, yakın zamanda doku ile uyumlayan beyaz boya ile kaplanmıştır (Lev. 4).

Makam-ı Danyal Camii²⁴

Makam-ı Danyal Camii, Mersin İlin'e bağlı Tarsus İlçesi merkezinde Şehit Kerim Mahallesi'ndedir. 1519 Osmanlı kayıtlarında türbe ve yanında mescit olarak belirtilen yapı, onarım ve tamiratlar ile son şeklini alabilmiştir. Kayıtlarda, Makam-ı Danyal türbesi için Memlûk sultanı Kansu Gavri ve Osmanlı döneminde Tarsus Sancak Beyi Mihail oğlu

²³ Tanrıverdi 2006, 67.

²⁴ Eser, içerisinde Danyal Peygamber'in mezarının olması nedeniyle Makam-ı Danyal Camii olarak anılmaktadır.

Yahşi Bey (16. yüzyıl) tarafından vakfının oluşturulduğu bilinmektedir.²⁵ Yapının 1519 yılı Osmanlı vakıf kaydında türbenin yanında mescit hüviyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Cami, H.1225/M.1810 ve H.1274/M.1857 yıllarında onarım görmüştür. Cami, mevcut kitabesine göre H.1274 M.1857 tarihinde bir hayırsever tarafından onarılmış ve H.1284 /M. 1867 tarihinde Arnavut Salih Ağa tarafından güneybatı köşesine de minaresi eklenmiştir²⁶.

Kible duvarı ortasında konumlandırılan mihrap, harem giriş kapısı ile aynı eksendir. Mihrap, kible duvarından hareme 0.16 m taşıntı yapmaktadır. Mihrap, enine dikdörtgen yekpare taştan bir oturtmalık ile harem zemininden üst kotta düzenlenmiştir. Bu oturtmalık üzerinde tümüyle mermerden yapıldığı ve cami dokusundaki taş işçiliğinden bu yönüyle ayrıştığı görülmektedir. Mihrabın, malzeme ve üslup farklılığından hareketle camiye 19. yüzyıl Batılılaşma döneminde eklenmiştir. Mihrap, 1.72 x 3.18 m dış ölçülerinde dikdörtgen çerçevelidir. Mihrap; 0.56 m derinlik, 2.55 m yükseklik ve 0.97 genişlik ölçüsündedir. Niş, düşey dikdörtgen mermer levhaların yan yana dizilimi ile yarım ongen planlıdır. Niş, üstte içte beş dilimli yalın kavsara ile sonlanmaktadır. İki yanında, ince kaval silme ile belirlenen sabit dekoratif sütunce ile sınırlandırılmıştır. Profilli üzengilerin taşıdığı sivri kemer, kemer sırtı iç ve dış bükey silmelerle üç kademe halinde hareketlendirilmiştir. Mihrap kenarda, yaklaşık 0.15 m genişliğinde Barok tarzı plasterler ile sınırlandırılmıştır. Plastırlar, düşey yüzeyleri oluklu silmeler yatay yüzey ve bağlantı noktaları ise düz, ince dış ve iç bükey silmeler ile vurgulanmış ve böylece hareketli yüzeylere sahiptir. Plastırlar, kare kaideleri ortasında stilize gülbezeker ile başlıkları yan yana bağlı beş dilimli akantus yaprakları ve hemen üzerinde düşey olarak sarkan bir başka türevde akantus yaprağı ile süslenmiştir. Süslemelerin üzerine, yakın zamanda turkuaz ve altın yaldız boyalar sürülmüştür. Tepelik, silmelerle dekore edilmiş ve iki yanda plasterlerin arasında yekpare levhadan ibarettir (**Lev. 5**).

Ashab-ı Kehf Camii Mihrabı

Ashab-ı Kehf Camii, Mersin İli'ne bağlı Tarsus İlçesi'nin 12 km kuzeyinde Tarsus'un 12 km kuzeyinde Dedeler Köyü yakınında Ashab-ı Kehf'e ithaf edilen kutsal mağaranın hemen yanında konumlandırılmıştır. Cami, güney yöne doğru alçalan eğimli bir arazi üzerinde bulunmaktadır. Caminin inşa sürecine dair bilgi veren harem giriş kapısı üzerinde divani sülüs ve ta'lik hatlı kitabe mevcuttur. Kitabeye göre, caminin H.1289/M.1872 yılında Sultan Abdülaziz'in annesi adına şehir müftüsü Ahmed Efendi tarafından yaptırılmıştır²⁷. Cami, farklı zamanlarda eklemeler ile üç farklı mekândan oluşmaktadır. Cami, kare planlı ve sekizgen kasnak üzerinde pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. Mihrap, kible duvarı ortasında harem giriş kapısı ile aynı eksendedir. Hafif yüzeyden taşıntı ile vurgulanan mihrap; niş, kemer, çerçeve ve tepelik bölümlerine sahiptir. 1.65 x 3.80 m dış ölçülerinde dikdörtgen görünümlü mihrap, 0.44 m derinlik, 0.47 m genişlik ve 2.40 m yüksekliktedir. Mihrap, düz ve

²⁵ Poş 2005, 243.

²⁶ Tanrıverdi 2006, 68.

²⁷ Tanrıverdi 2006, 78.

içte dışbükey silme ile çerçevelemiştir. Niş, yarım silindirik planda ve üstte kaş kemerli yalın kavsaralıdır. Mihrap, üstte silmelerin aç yaparak birleştiği üçgen tepelik ile sonlanmaktadır. Kavsara köşeliği, yalın yüzey halinde ve zemine kademeli inmektedir. Mihrap, silmeleri dışında oldukça sade bırakılmıştır (**Lev. 6**).

Niyazi Efendi Mescidi Mihrabı

Niyazi Efendi Mescidi, Mersin İli, Tarsus İlçesi'nde Camii Nur Mahallesi'ndedir. Mescit, kitabesinden hareketle H.1290 / M.1873 tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Banisinin, II. Mahmut döneminde (H.1238 M.1828) sadrazamlık yapan, Salih Paşa'nın eşi Ayşe Sıddıka Hanım olduğu bilinmektedir. Mescit ile birlikte inşa edilen kütüphanesinin, yakın zamanda sonradan yıkıldığı ve kitabesinin ise Adana Arkeoloji Müzesi'nde muhafaza edildiği anlaşılmaktadır²⁸. Mescit, düzgün kesme taş malzemeden doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı ve kible duvarına paralel tek sahınlı olarak inşa edilmiştir²⁹.

Mihrap, kible duvarı ortasında harem giriş kapısı ile aynı eksen üzerinde konumlandırılmıştır. Duvardan hareme 0.05 m taşıntı yapmaktadır. Dikdörtgen çerçeveli mihrap, 2.50 m yükseklikte, 0.53 m derinlikte ve 1.50 genişlikte yarım silindirik planlı niş ve üstte kaş kemerli yalın kavsaralıdır. Oturtmalık üzerindeki mihrap, üç kenardan ters "U" biçimli çerçeve ile kuşatılmıştır. Çerçeve, dıştan içe doğru iki sıra düz satırlı yalın kuşak, niş etrafında dışbükey kaval silme ile belirlenmiştir. Niş, dışta oturtmalık ve tepelik hizasında silindirik gövdeli sütunceler ile sınırlandırılmıştır. Simetrik sütunceler, tabanda köşeleri pahlandırılmış, yarı silindirik gövde yapısı ve volütlü stilize yaprak motifleri ile düzenlenmiştir. Gövdeden başlık ve kaideleri ise bilezikler ile geçilmiştir. Kavsara ile alt niş dışbükey kavisli kavsara eteği ile birbirinden ayrılmıştır. Etek yüzeyinde, art arda yumurta dizileri kabartmalar mevcuttur. Kavsaradaki kaş kemerin birleşim noktalarına, bakışımı eşkenar üçgenler işlenmiştir. Üçgenler, yakın zamanda krem, konturlarları ise kahve renge boyanmıştır. Yekpare kavsara köşeliği, kemer üzengi hizasında kademeli daralmakta ve iki yanında oturtmalığa doğru uzanmaktadır. Alınlıkta, enine dikdörtgen kitabe mevcuttur. Kitabelik, stilize kıvrım yaprak sıraları ile sınırlandırılmış ve ortasına Arapça ile ce cel-i talik hat ile Arapça ve sülüs hatla Ali İmran Suresi 39. Ayet'i işlenmiştir³⁰. Özgün kitabelik, yakın zamanda sentetik boya ile kaplanmışır (**Lev. 7**).

Şamlızade Mustafa Haşim Tarsusî Mescidi Mihrabı

Şamlızade Mustafa Haşim Tarsusî Mescidi, Mersin İli, Tarsus İlçesi'nde Dua Tepe Mevkii'nde yer almaktadır. Mescit, harem giriş kapısı ve mihrap üzerindeki bulunan kitabesine göre

28 Tanrıverdi 2006, 85, 86.

29 Tanrıverdi 2006, 85.

30 فَتَنَّا لَهُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ [Fe nadethul melaiketü ve huve kaimun yusalli fil mihrabi Manası: Zekeriyya mihrapta ibadet ederken melekler ona seslendiler..] Erişim: <https://acikkuran.com/ali-imran-suresi/39-ayet-meali> Erişim Tarihi: 10.01.2025].

H.1330/M.1911-12 yılına tarihlenmektedir. Mimarı hakkında bilgisi olmayan mescidin kitabesi, kâtip Şamlızâde Mustafa Haşim el-Tarsusî³¹ tarafından yazılmıştır. Mescit, kuzey-güney yönünde boyuna dikdörtgen planlıdır. Harem, 6.35 x 6.35 m ölçülerinde kare planlı ve bunun üzeri tromp geçişli kubbe ile örtülüdür. Mihrap, duvardan çıkıntısı olmamakla birlikte, kible duvarı ortasında harem kapısı ile aynı eksendedir. Döneminin özelliklerini yansıtan mihrap; çerçeve, niş, kavsara, kemer, köşelik, kitabelik ve tepelik bölümlerinden ibarettir. Hareme taşınılı mihrap, 2.10 x 3.10 m dış ölçülerinde dikdörtgen çerçevelidir. Mihrap nişi, yarım daire planlı ve üstte yarım kubbe kavsaralıdır. Niş, 0.95 genişlik ve 2.20 m yüksekliktedir. Çerçevelik, nişin iki yanında Barok tarzı plaster ile belirlenmiştir. Plasterler, üst kesimde düz, dış ve içbükey kavisli silmeler ile yekpare tepeliği taşımaktadır. Kavsara kemer köşelikleri, eş boyutta üçgen biçimindedir. Tepelik eksenindeki, enine dikdörtgen kitabelikte Arapça ve sülüs yazı ile Ali İmran Suresi 39. Ayet'i okunmaktadır³². Mihrabın üçgen tepeliği, Ampir üslupta ele alınmıştır. Tepelik, niş üzerinde profilli silmeler ve gülbezek rozetlerin olduğu birer plasterler ile hareketlendirilmiş. Buradaki dış frizi (geisipodes) ile süslenmiştir (**Lev. 8**).

Bilali Habeşi Mescidi Mihrabı

Mescit, Ulu Cami'nin güneybatısında yer almaktadır. Mescit, vakıf kayıtlarına dayanılarak 16. yüzyıl Osmanlı dönemine tarihlendirilmektedir³³. Tarsus kadısı es-seyyid Ahmed Tahir'in 1846-1847 yılında yazdığı, Bilal-i Habeşi'nin makamında türbedarlık ile ilgili arşiv kaydı da mevcuttur³⁴. Mescit, onarım ve ilaveler ile son şeklini almış, mihrap ise üslup kritiğinden hareketle 19-20. yüzyıl arasında eklenmiş olmalıdır. Moloztaş ve kesme taş malzemeden inşa edilen mescit; kare planlı harem ve kuzeyde son cemaat yeri ile birlikte güney-kuzey ekseninde dikdörtgen planlıdır³⁵. Mihrap, kible duvarı ortasında harem giriş kapısı ile aynı eksendedir. Mihrap, hareme 0.06 m hafif taşınılı olup, kible duvarından çıkıntısı yoktur. Kible duvarında, içe doğru kademeli genişleyen konik pencere açıklığı arasında düzenlenmiştir. Mihrap, 1.60 x 3.66 m dış ölçüsünde düşey dikdörtgen kütle halindedir. Mihrap nişi, 0.42 m derinlik, 0.84,5 m genişlik ve 2.35 m yükselikte yarım daire planlıdır. Niş, üstte yalın yarım kubbe kavsara ile sonlanmaktadır. Niş, iki yanda 0.45 m yarım dışbükey profilli kaide üzerinde ters "U" biçiminde 0.10 m'lik düz silmeli plaster ile sınırlanmıştır. Mihrap, çerçeve sonrası profilli üçgen tepelik ile sonlanmaktadır. Mihrap, döneminin üslup özelliğini göstermekte ve süsleme açısından oldukça sadedir (**Lev. 9**).

31 Tanrıverdi 2006, 86.

32 فَتَأْتُهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ [Fe nadethul melaiketu ve huve kaimun yusalli fil mihrabi (Zekeriyya mihrapta ibadet ederken melekler ona seslendiler..)] Erişim: <https://acikkuran.com/ali-imran-suresi/39-ayet-meali> Erişim Tarihi: 10.01.2025.

33 Tanrıverdi 2006, 67.

34 Alkaç- Kaplan, 2017, 165.

35 Tanrıverdi 2006, 57.

Değerlendirme ve Sonuç

Abbasiler döneminde Türk-İslam sanatı ile tanışan Tarsus, Memlükler (13. yüzyıl) ve Ramazanoğlu Beyliği sonrasında asıl kimliğini Osmanlı İmparatorluğu döneminde kazanmıştır.

Tarsus'ta Türk ve İslam devri mihraplarına odaklanılan bu araştırmada, ilçe merkezindeki 9 mihrap; plan, mimari, süsleme, malzeme, üslup özellikleri sanat tarihi disiplini açısından detaylı olarak incelenmiştir. İnceleme kapsamında; Tarsus Ulu Camii'nin Osmanlı üslubunda Ramazanoğlu Beyliği eseri, diğer mihrapların Osmanlı geç dönemine tarihlenmektedir. Tarsus Ulu Camii (1579) mihrabı Osmanlı Klasik dönem sanatının, diğer mihraplar ise 19.-20. yüzyıl Osmanlı geç dönem Barok (18. yüzyıl sonu) ve Ampir (19. yüzyıl sonları) sanat üslubunun etkisindedir³⁶.

Türk-İslam cami mimarisinde, mihrapların taç kapı ekseninde konumlandırılması genel bir eğilimdir³⁷. Bu nedenle, Tarsus cami ve mescitlerinde arasındaki eksen ilişkisine bağlı kalmıştır. Sadece, Melik Tahir Camii'nde farklı olarak giriş kapısı, hafif doğuya kaydırıldığından mihrap ile kapı arasındaki eksen ilişkisi bozulmuştur. Tarsus Ulu Camii mihrabı, yaklaşık 6.00 m yüksekliğinde ve 0.76 x 2.88 genişliğinde duvardan dışa taşınılıdır. Miralay Ahmet Bey Camii (19. yüzyıl) mihrabı, duvardan payanda şeklinde 0.27 x 0.60 m ölçüsünde duvardan dışa taşıntı yapmaktadır. Bu yapı dışında mihraplar, genellikle kible duvarı kütesinde çözümlenmiştir. Mihrapta, zeminin yükseltilmesi ile elde edilen ve nişin üzerinde yükseltildiği bölüm "oturtmalık" olarak ifade edilmektedir³⁸. Tarsus mihraplarında, nadir de olsa oturtmalık iki farklı biçimi tespit edilmiştir. Tarsus Ulu Camii ve Melik Tahir Camii (18. yüzyıl) mihrabında, çerçeve silme dizilerinin nişe doğru 90°'lik açı yaparak yatay doğrultuda uzatılması ve niş içinde de devam ettirilmesi ile oluşturulan oturtmalık kullanılmıştır. Tarsus Ulu Camii Mescit-Türbesi, Niyazi Efendi Mescidi ve Danyal Makamı Camii mihrabı gibi geç örneklerde tabanda çerçeveden ayrı yatay bir kuşak halinde niş altında uzanan oturtmalık düzeni görülmektedir.

Mihraplar genellikle kesme taş malzemelerle düşey dikdörtgen çerçevelidir. Çerçeveyi, yan kanatlar, silmeler, sütunce, köşelik, alınlık ve tepelik gibi bölümler oluşturmaktadır. Tarsus Ulu Camii mihrabının çerçeve düzeni açısından, 16. yüzyıl Osmanlı Klasik dönem mihrapları ile uyumludur³⁹. Diğer mihraplarda ise, Osmanlı geç dönem çerçeve düzeni izlenmektedir. Mihrabın, çerçeve içerisinde farklı planlarda içe girintili kısmı niş olarak ifade edilir. Anadolu

36 Detaylı bilgi için bkz., Kuban 2016, 517-521; Osmanlı sanatı, siyasi gelişmelere eş güdümlü olarak XVIII. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıl boyunca devam eden Batılılaşma döneminde Barok, Rokoko, Ampir ve Eklektik üslupların etkisinde kalmıştır. Bu üsluplar, Osmanlı sanatı veya yöredeki yerel üsluplar ile kaynaştırılmıştır. Bkz. İnci, 1985, 223-236.

37 Çakmak, 2001; Doğan 2013, 115-140.

38 Bakırer, 85.

39 Klasik dönem mihraplarının çerçeve tipolojisi için bkz., Bozkurt 2014, 657-669.

mihrapları; yarım daire,⁴⁰dikdörtgen, yarım altıgen, yarım sekizgen, yarım ongen gibi niş planları yönüyle zengin tipoloji yansıtmaktadır⁴¹. Tarsus mihraplarında, ağırlıklı olarak yarım daire, nadiren de yarım ongen planlı olmak üzere iki farklı niş düzeni hâkimdir. İncelenen Tarsus Ulu Camii Mescit-Türbe, Melik Tahir Camii (18. yüzyıl) ve Bilali Habeşi Mescidi, Niyazi Efendi Mescidi Mihrabı, Şamlızade Mustafa Haşim Tarsusi Mescidi ve Ashabı Kehf Camii mihraplarında yarım daire nişler mevcuttur. Farklı olarak, Tarsus Ulu Camii ve Osmanlı geç dönemi eseri Danyal Makamı Camii mihrapları yarım ongen planlıdır. Yarım ongen plan, Selçuklu ve Beylikler dönemi mihrapları ile özdeşleşmektedir. Tarsus Ulu Camii ile aynı beylik dönemi eseri Adana Ulu Camii (1508-1509) mihrabı da yarım ongen planlıdır⁴². Tarsus Ulu Camii, yarım ongen planlı niş ve mukarnaslı kavsarası açısından 14. yüzyıl Erken ve 16. yüzyıl Klasik Osmanlı dönemi başkent (İstanbul) etkili mihraplar ile benzeşmektedir⁴³. Kavsara, nişin üzerinde yukarıya doğru daralarak uzanan ve çeşitli kemer eğrilerinin birleşmesi ile oluşan içbükey ve eğrisel örtü ile sonlanan hacimdir. Kavsaralar; yarım kubbe, dilimli yarım kubbe ve mukarnaslı tiplerdedir. Tarsus mihraplarında, genellikle 19. yüzyıl Osmanlı geç dönem ve mahalli üslubun etkilerinde; kaş kemer, yarım daire kemer, nadiren de 16. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasına tarihlenen eserlerde ise mukarnaslı kavsaralar mevcuttur. Miralay Ahmet Bey Camii (19. yüzyıl), Niyazi Efendi Mescidi, Danyal Makamı Camii mihrapları kaş kemerli, Danyal Makamı Camii, Bilali Habeşi Mescidi mihrapları yarım daire kemerli, Tarsus Ulu Camii ve Melik Tahir Camii (18. yüzyıl) mihrapları ise mukarnas kavsaralıdır⁴⁴. Miralay Ahmet Bey Camii (19. yüzyıl) mihrabı kavsarası, ışınal formda yivlerle istiridye kabuğu halindedir.

Mihrabı iki yanda sınırlandırıp, oturtmalık ile başlayıp tepelik hizasında sonlanan sütunce düzeni, Klasik Osmanlı dönemi camilerinde olduğu üzere Tarsus Ulu Camii ve Osmanlı geç dönem mihraplarında geleneğe bağlı kalınarak uygulanmıştır. Tarsus Ulu Camii mihrabında,

40 8. yüzyıl Emevi döneminden 20. yüzyıl Osmanlı dönemine kadar kesintisiz uygulanan yarım daire planlı niş, en erken Emevi dönemi mihraplarında görülmeye başlamıştır. Abbasi döneminde Bağdat Haseki Camii mihrabı (8. yüzyıl) yarım daire planlı nişin uygulandığı en erken tarihli mihrap örneklerinden biridir. Anadolu'da yarım daire planlı niş tipolojisinin Güney ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi mihraplarında karakteristik olarak uygulanması bölgesel bir özellik olarak yorumlanmaktadır bkz., Bakırer 1976, 74; Top 2002, 128-147; Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan yarım daire planlı nişe sahip mihraplar için bkz. Butasım 2014, 259-260; Kaya 2018, 118-119. Adana cami ve mescitlerinde yarım daire planlı mihraplar için bkz., Sözlü-Yılmaz, 2024.

41 Tarsus mihrapları dönemsel ve bölgesel üslubu ile Adana ve Hatay yöresi mihrapları ile benzeşmektedir. Örnekler için bkz., Aytekin-Kaya, 2019, 239-276; Burak 2020, 177-209; Sözlü-Yılmaz, 2024.

42 Burak 2020, 177-209.

43 Yarım ongen planlı niş, Bergama Yıldırım Camii (1399) Mihrabı, Bursa Yeşil Camii (1419) mihrabı gibi erken Osmanlı dönemi mihraplarından birkaçıdır bkz., Bozkurt 2008, 203-248.

44 Tarsus ve çevresinde, özellikle Silifke, Anamur, Gülnar ve Erdemli mihraplarında; yarım daire, kaş, dilimli ve mukarnas kavsaralı mihraplar da mevcuttur. Tarsus ile benzer üslup gösteren Hatay mihraplarında da iki yapı dışında mukarnas kavsaralı mihraba rastlanılmaz. Antakya Mahremiye Camii mihrabının (16.y.y.) mukarnas kavsarası mahalli bir üslupta, Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii mihrabının kavsarası ise 16. yüzyıl Osmanlı Başkent üslubundadır bkz., Kaya 2018, 120.

yarım silindirik gövdeli, kum saati başlık ve kaideli, mukarnas dolgulu sütunce uygulaması, Erken Osmanlı ve daha çok klasik dönem mihrapları ile özdeşleşmiştir. Adana Ulu Camii (1508-1509) ile birlikte Klasik dönem eserlerinden; İstanbul/Süleymaniye Camii (1551-1557), İstanbul /Sultan Selim Camii (1522), İstanbul Bayezid Camii (1506) ve Edirne Üç Şerefeli Camii (1447) mihrabı gibi örneklerde kum saati başlık ve kaideli sütunceler mevcuttur⁴⁵. Danyal Makamı Camii (1857) mihrabında 19. yüzyıl Barok karakterli plasterler yer alırken, Ulu Cami Mescit-Türbesi (19.yüzyıl) ve Niyazi Efendi Mescidi (1873) mihrapları, sütuncelerin kanat kenarında konumlandırılması ile Ulu Cami mihrabını tekrarlamaktadır.

Tarsus mihraplarında, üç farklı tepelik biçimi belirlenmiştir. İlki, çerçeve üzerinde tek parça halinde düzenlenen tepelik olup, Tarsus Ulu Camii mihrabında uygulanmıştır. Burada tepelik, zülfeler halindeki palmet-rumi motiflerinin yan yana ritmik tekrarlanması ile düzenlenmiştir. Zülfe tepelikler, İstanbul / II. Beyazid Camii (1488), İstanbul /Sultan Selim Camii (1522) ve Konya /Sultan Selim Camii'nde (1558) Erken Osmanlı ve Klasik Osmanlı mihraplarında yoğun şekilde görülmektedir⁴⁶. İkincisi, bölge ve çevresi mihraplarında yaygın kullanılan çerçeve üzerinde tek parça halinde silmelerle düzenlenen tepelik biçimidir. Ulu Cami türbe-mescit (19. yüzyıl) ve Melik Tahir Camii (18. yüzyıl) mihrabında, silme formları ile biçimlenen tepelik mevcuttur. Diğer tepelik ise, 19. yüzyıl Osmanlı Ampir dönem üslubunda İstanbul ve taşra cami mihraplarında karşılaşılan üçgen tepeliktir. Ashab-ı Kehf Camii (1872), Bilal-i Habeşi Mescidi (19-20. yüzyıl arası) ve Şamlızade Mustafa Haşim Tarsusi Mescidi (1911) mihraplarında üçgen tepelikler yer almaktadır.

Tarsus mihrapları, Tarsus Ulu camii ve Melik Tahir Camii (18. yüzyıl) mihrapları haricinde süsleme bakımından son derece sadedir. Bu durum, süslemenin itibar göstergesi yapılarda yoğunluk kazandığı, geç dönem mihraplarda ise yalın üslupsal tavır ile açıklanabilir. Mihrapları, bitkisel, geometrik, yazı, mukarnas, silme ve renkli taş süslemeler içermektedir. Ulu Cami mihrabında Selçuklu, Beylikler ve Klasik Osmanlı dönemi taş tezyinatında sık görülen palmet-rumi motifleri yer⁴⁷ almaktadır. Danyal Makamı Camii (1857) mihrabında, plaster ve kavsara kemer köşelerinde Barok tarzı akantus yaprakları mevcuttur. Ulu Cami mihrabının tepelik altında kaş kemerler içerisinde rozetler halinde çarkafelek motifleri işlenmiştir. Mihrapta, sivri kemerli yivli nişçikler ve uçları lale motifli sarkıtlar halinde düzenlenen mukarnaslar kullanılmıştır. Bu mukarnas tipolojisini, 16. yüzyıl Klasik Osmanlı mihraplarında da görmek mümkündür. Melik Tahir Camii (18. yüzyıl) mihrabında, Ulu Cami mihrabını tekrarlayan mukarnas düzenlemeye yer verilmiştir. Yazı, mihraplarda Arapça harflerle, sülüs ve cel-i talik hatlar ile oyma tekniğinde işlenmiştir. Yazıları içeriklerini, Kur'an-ı Kerim'den alınan ayetler içermektedir. Tarsus Ulu Cami mihrabının; alınlık kısmında Cin Suresi 18. Ayet'i ve mihrap nişi içerisinde ise Âl-i İmrân Sûresi 37. Ayeti

45 Bozkurt 2008, 203-248.

46 Bozkurt 2008, 203-248.

47 Mülâyim 1984, 141-153; Orta Çağ ve sonrası Türk-İslam taş tezyinatında palmet-rumi motifinin kullanımı için bkz., Baş 2013.

mevcuttur. Âl-i İmrân Sûresi 37. Ayeti diğer mihraplarda tekrar edilmiştir. Melik Tahir Camii'nin (18. yüzyıl) enine dikdörtgen kitabesi cel-i sülüs hatlıdır. Niyazi Efendi Mescidi (1873) mihrabında farklı olarak, 19. yüzyıl Osmanlı Batılılaşma döneminde uygulanan cel-i talik yazı türü mevcuttur.

Renkli taş işçiliği, Tarsus Ulu Camii mihrabında hem malzeme hem süsleme ögesidir. Zengi ve Memlûk sanatı ile özdeşleşen renkli taş işçiliğe sahiptir. Anadolu ile Suriye coğrafyası ile kurulan siyasi ve kültürel ilişkiler, Selçuklu, Beylik ve Osmanlı dönemi sanat anlayışında da kimlik bulmuştur⁴⁸. Adana ve Tarsus camilerinin renkli taş süslemelerinde, 14.-16. yüzyıl arasında Memlûk, sonraki süreçlerde 16. yüzyıl Klasik Osmanlı dönemi etkileri görülmektedir. Ramazanoğullarının 1517'den sonra Memlûk idaresinden çıkıp, Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle mimari ve tezyinatları aynı eksenle farklılaşmıştır. Bu doğrultuda, Ramazanoğlu Beyliği taş tezyinatında Memlûk, Ramazanoğlu ve Klasik Osmanlı dönemi üslupları sentezlenmiştir⁴⁹. Tarsus Ulu Camii mihrabı kitabelik, kavsara kemeri ve bordüründeki renkli taş kakmaları ile güney etkisindedir. Gülkurusu, hardal sarısı ve siyah taş kakmaları ile Ramazanoğlu Beyliği eseri Adana Ulu Camii (1508-1509) mihrabı ile benzeşmektedir⁵⁰. Tarsus Ulu Camii'nde Ramazanoğlu Beyliği'nin itibar göstergesi olarak küfeki taşının yanı sıra sarımtırak, siyah ve gülkurusu renklerde taş kullanılmıştır. Bu taşlar yöre ve çevresindeki taş-mermer ocaklarından temin edilmiş olduğu düşünülmektedir. Renkli taşların dışında, mihrapta yoğun kullanılan küfeki taşı ise daha çok 16. yüzyıl Mimar Sinan dönemi camilerinde kullanılmıştır. Böylece, mihrabın planı ile birlikte malzemesinin de Başkent İstanbul'dan bölgeye aktarılmış olmalıdır.

Genel tarihi arka planda, Abbasiler döneminde inşa edilen Tarsus şehri, Orta Çağ'da da Selçuklular, Haçlılar ve Türk Beylikleri arasında sürekli el değiştirmiştir. Bu durum, şehrin önemi ve stratejik konumunu da ortaya koymaktadır. Memlûklerin, Anadolu'da en batıdaki hudut şehri Tarsus, Kahire'den doğrudan gönderilen nâiblerle idare edilmiş ve Yavuz Sultan

48 Eser 2006, 67-73.

49 Bkz., Özudoğru 2002, 143-155; Bayhan 2002, 133-143; Fındık 1998, 70.

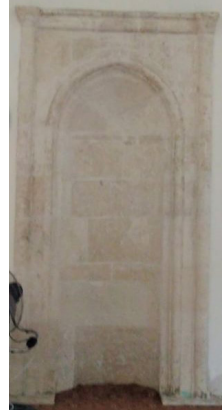
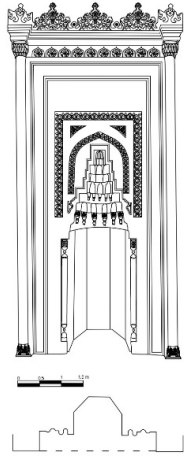
50 Çam 1989, 5; Burak 2020, 177-209; Uysal 1985, 277-284; Ayrıca, Adana Kethüda Hasan Ağa Camii ile Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii (1574) mihrapları üç renkli taş işçiliği, dönem üslubu ve coğrafi yakınlık nedeniyle birbiri ile benzeşmektedir. Tarsus Ulu Camii, Adana Kethüda Hasan Ağa Camii, Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii gibi mihrapların benzerliği, Osmanlı Klasik dönem mihrap şemalarının taşradaki yansımalarını ifade etmektedir. Şam Adiliye Camii (1555-56) ve Lübnan El Kataryan Camii mihrapları (16.yy.) renkli taş işçilikli mihraplardan sadece birkaçıdır. Tarsus ile birlikte; Antakya, Adana, Gaziantep, Kilis ve Kahramanmaraş gibi Güney etkilerin yoğun hissedildiği yörelerin mimari eserlerinde renkli taş işçiliğine rastlanılmaktadır. Anadolu'da; Selçuklu, Artuklu, Aydınoğulları, Dulkadiroğlu Beyliği ve Osmanlı dönemi eserleri dışında, güney etkili renkli taş mihraplara; Suriye, Mısır, Lübnan ve Kudüs'teki Memlûk ve Osmanlı dönemi camilerinde de görmekteyiz bkz. Burak 2020, 177-209; Kaya 2018, 225; Tekin 2013, 250. Gaziantep ve Kilis camilerinde renkli taş mihraplar için bkz., Butasım 2014, 1-778; Dündar 1999, Ankara; Top 2008; Butasım 2017, 279-289; Top 2002, 128-147; Güneydoğu Anadolu camilerinde renkli taş uygulamaları için bkz., Yıldız 2016, 85-110. Suriye'deki renkli taş mihraplar için Bkz., Manaz, 1992.

Selim'in 1516'da Osmanlıların bölgeyi kesin olarak ele geçirmesine kadar, Memlûklerin vasalı Ramazanoğlu Beyliği tarafından idare edilmiştir. 1517 tarihinden itibaren, Ramazanoğlu Beyliği'nin (1352-1608) Osmanlı topraklarına katılması sonrası önce Kıbrıs Eyaleti'ne, daha sonrasında Adana Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkezi olarak 1608 yılına (Piri Mansur Bey) kadar siyasi, askeri ve kültürel ilişkilerini Osmanlı İmparatorluğu ile sürdürmüştür.

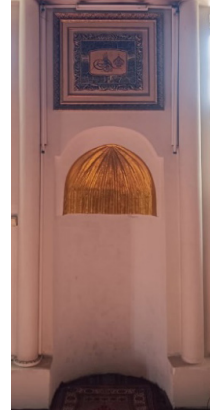
Sonuç olarak, araştırma kapsamında Tarsus Ulu Camii ve mihrabı, 16. yüzyıl Osmanlı Klasik üslubunu ve Ramazanoğlu Beyliği eserlerine Memlûkler aracılığı ile aktarılan renkli taş geleneği ile sentez intiva etmektedir. Benzer şekilde, bu sentezin uzantılarını, güney etkilerinin yoğun hissedildiği; Halep, Şam, Antakya, Adana, Kilis ve Gaziantep, Beyrut, Lübnan ve Kudüs bölgesi mihraplarında da Memlûk-Osmanlı sanat üslubu sentezi olarak da takip etmek mümkündür. Son olarak, Tarsus Ulu Camii'nde; plan tipolojisi, klasik dönem cephe tasarımı, yoğun süsleme programı, kaliteli malzeme kullanımı ve göz alıcı cephe estetiği ile dikkat çekmektedir. Bu durum, Tarsus'un konumu gereği Halep ve Şam kentlerinin daha çok ön plana çıkması, yapıların plan, mimari ve tezyinat programlarının 16. yüzyıl Osmanlı Klasik döneminde başkentte (İstanbul) çizildikten sonra taşralara gönderilmesi, yöredeki Osmanlı politik ve ekonomik gücünün varlığı ve ona bağlı Ramazanoğlu Beyliği'ne ait imaj yapısı olması ile açıklanabilir. Ulu Camii dışındaki mihraplar, Osmanlı geç dönemi Barok ve Ampir sanatının birtakım unsurları ve mahalli inşaa teknikleri ile kimlik kazanmıştır.

Levha 1: Tarsus Ulu Camii Mihrabı

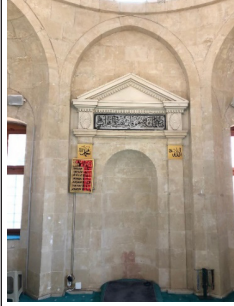
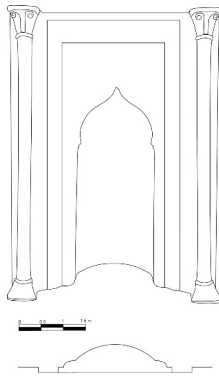
Levha 2: Tarsus Ulu Camii Mescit-Türbe Mihrabı

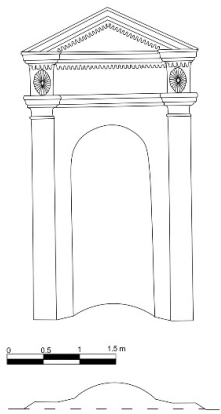
Levha 3: Miralay Ahmet Bey Camii Mihrabı

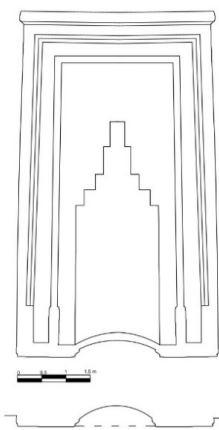
Levha 4: Niyazi Efendi Mescidi Mihrabı

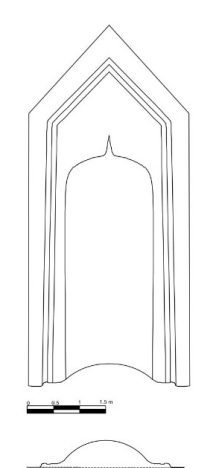
Levha 5: Şamlızade Mustafa Haşim Tarsusi Mescidi Mihrabı

Levha 6: Melik Tahir Camii Mihrabı (Tanrıverdi, 2007)

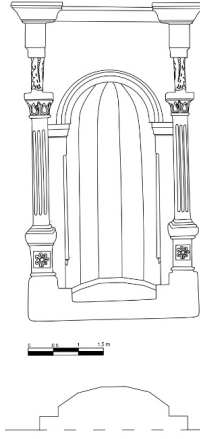

Levha 7: Ashabı Khef Camii Mihrabı

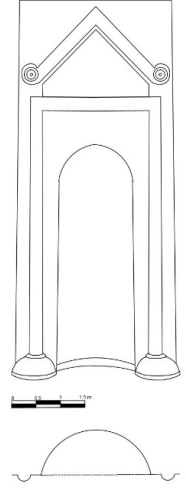

Levha 8: Danyal
Makamı Camii

Levha 9: Bilali
Habeşi Mescidi
Mihrabı

Kaynakça

Alkaç-Kaplan 2017

Alkaç E., - Kaplan, D., Bir Başkentin Tarihi ve Anıtları Tarsus, Efe Yayınevi, İstanbul, 165.

Anonim 1938

Anonim, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Devlet Basımevi, İstanbul.

Aytekin-Kaya 2019

Aytekin, O-Kaya, M., “Hatay’daki Osmanlı Mihraplarında Öne Çıkan Özellikler”, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları, (Edit., Yılmaz G., - Çavuşoğlu R., - Kulaz M., Hiper Yayınevi, İstanbul, 239-276.

Baer 1985

Baer, E., “The Mihrab in the Cave of the Dome of the Rock”, In Muqarnas III: An Annual on Islamic Art and Architecture, edited by Oleg Grabar, Leiden: E.J. Brill, 8-19.

Bakırer 2000

Bakırer, Ö., Anadolu Mihrapları, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Baş 2013

Baş, G., Diyarbakır’daki İslam Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Bayhan 2002

Bayhan, A., A., “Güneydoğu Anadolu’da Memlûk Sanatı”Türkler, C.6, Ankara, 133-143.

Bozkurt 2004

Bozkurt, N., “Me’mûn”Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.29, İstanbul, 101-104.

Bozkurt 2008

Bozkurt, Tolga “Erken Dönem Osmanlı Selâtin Cami Mihrapları”, İstem 11, 203-248.

Bozkurt 2014

Bozkurt, T., “Osmanlı Mihrap Çerçevelerinin Gelişimi”, Ciego Interim Symposium The Central Asiatic Roots of Ottoman Culture, İstanbul, 657-669.

Burak 2020

Burak, B., Adana Ulu Camii Mihrabı Üzerine Bir Değerlendirme”, Anasay 14, 177-209.

Butasım 2014

Butasım, N., Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Osmanlı Dönemi Mihrapları (1514-1915), (Basılmamış Doktora Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,

Butasım 2017

Butasım N., “Diyarbakır’da Osmanlı Dönemi Taş Mihraplar”, Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu, Agrafik Yayınevi 1/1, 279-289.

Bilgili 2011

Bilgili, A., S., “Tarsus”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 40, İstanbul, 111-114.

Creswell 1986

Creswell K.A. C., A Short Account of Early Muslim Architecture, Scolar Press, Great Britain.

Çakmak 2001

Çakmak, Ş., Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1500), Kültür Bakanlığı, Ankara.

Çam 1989

Çam, N., “Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserlerinden Adana Ulu Câmii”, Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi, 129-157.

Dallal-Yaman 2019

Yasser Dallal ve Bahattin Yaman, “Erken Osmanlı Mimarisinde Kullanılan Mukarnas Biçimleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 42, 75-91.

Doğan 1976

Doğan, N., Ş., “Niğde'deki Türk Dönemi (13-15.yüzyıl) Yapılarında Taç Kapı-Mihrap Tasarımı ve Bezeme İlişkisi”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 30/1, 115-140.

Dündar 1999

Dündar, A., Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

el Münâvî 2019

el Münâvî, Abdurrauf b., et-Tevkîf alâ Muḥummâtî't-te'rif (Tahkîk, Abdulhamid Sâlih Hamdân), Kahire 1410.

Erzincan 2005

Tuğba Erzincan, “Mihrap”, T.D.V.İ.A, 30, 30-37.

Eser 2006

Eser, E., “Anadolu Suriye Sanat İlişkileri”, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2, (Ed. Ocak A. Y., - Bilici K.), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 67-73.

Evgin 2010

Evgin, Ramazan-vd., Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinde Tarsus, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, Ankara.

Fındık 1998

Fındık, N. Ö., “Tarsus Ulu Camii Taş Süsleme Programı”, Berdan Tarih ve Kültür Varlıklarını Koruma Vakfı Yayını, Adana, 56-78.

Gökhan 2013

Gökhan, İ., Harun Reşid ve Oğulları Döneminde Tarsus (786-842)”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 10/2, 195-214.

Güç 2002

Güç A., “Dinlerde Kible Anlayışı”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11/2, 1-30.

Grabar 1973

Grabar, O., The Formation of İslamic Art, New Haven and London, Yale University Press London.

Kaya 2018

Kaya, M., Hatay Mihrapları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Kuban 2016

Kuban D., “Rokoko Bezeme ve Barok”, Osmanlı Mimarisi, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Manzûr 1994

Manzûr, İ., Lisânu’l-Arab (I-XV), Dâru Sâdır, Beyrouth.

Mülayim 1984

Mülayim, S., Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi”, Anadolu Dergisi, 20, 141-153.

Manaz 1992

Manaz, A., Suriye’nin Başkenti Şam’da Türk Dönemi Eserleri, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

Paydaş 2012

Paydaş, K., “Emevîler ve Abbasiler Döneminde önemli bir Sugûr Sehri Tarsus”, Tarih Araştırmaları Dergisi 31/51, 165-200.

Poş 2005

Poş A., “Osmanlı Döneminde Tarsus (1516-1923)”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/1, 243-278.

Ramazanoğlu 2010

Ramazanoğlu, G., “Tarsus’un Kalbinde: Tarihi Tarsus Camilerine Bakış”, Türk İslam Kültür ve Medeniyetinde Tarsus Sempozyumu (Mersin/Türkiye, 28-30 Mayıs), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara, 318-342.

Sözlü-Yılmaz 2024

Sözlü, H., -Yılmaz, S. K., Ortaçağdan Günümüze Adana İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması (Kozan). Akademisyen Kitabevi, Ankara.

Tanrıverdi 2006

Hülya Gülay Tanrıverdi, Tarsus’ta Türk İslam Mimarisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi

Tekin 2013

Tekin, K. H., “Halep’te Gelenekten Yeniliğe Geçiş Sürecinde İmar Faaliyetlerine İmza Atan Yapı Patronları ve Eserleri Üzerine”, Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks, 2/5, 241-259.

Top 2002

Top M., “Ortaçağ Türk Mimarisinde Mihrap”, Türkler, 6, İstanbul, 128-147.

Top 1999

Top M., “XV.Yüzyıl Osmanlı Taş Mihraplarından Örnekler”, Arab Historical Review For Ottoman Studies, 19-20, Tunus, 549-568.

Top 2008

Top M., “Diyarbakır'daki Osmanlı Devri Mihrapları”, Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır, 501-26.

Ödekan 1988

Ödekan, A., “Mukarnas Bezeme”, Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, 1/2, 475- 478.

Öz 2012

Öz, H., Tarsus Tarihi, Özgür Ofset Yayınevi, Tarsus,

Özbek 2009

Özbek, Y., Osmanlı Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.

Özüdoğru 2002

Özüdoğru, Ş., “Ramazanoğulları Beyliği Mimarî Eserlerinde Süslemeler”, Türkler, 8, Ankara, 143-155.

Uysal 1985

Uysal A. O., “Adana Ulu Camii”, Vakıflar Dergisi, 19, 277-284.

İnci 1985

İnci, N., “18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler”, Vakıflar Dergisi, 19, 223-236.

Whelan 1986

Whelan, E., “The Origins of the Mihrāb Mujawwaf”: A Reinterpretation. International Journal of Middle East Studies, 1986, 2/18, 205-223.

Yıldız 2016

Yıldız, Ş.Ö., “Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkiler”, Sanat Tarihi Dergisi, 1/ 25/ 85-110.

Yılmaz 2011

Yılmaz, Y., “Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları”, Vakıflar Dergisi, 39-60.

Zoroğlu 1995

Zoroğlu, L., Tarsus Tarihi ve Tarihsel Anıtları, Kemal Yayınevi, Adana.

Seleucia | Sayı XV | Mayıs 2025

Doğu Dağlık Cilicia Mimari Plastiği Bağlamında
Olba'dan Bir Grup Buluntu

*A Group of Finds from Olba in the Context of
Architectural Decoration in Eastern Rough Cilicia*
Emel Erten – Yavuz Yeğin

9

Su Kemerlerinin Ötesinde: Kırsalda Roma Yaşamı ve
Mimarisi

*Beyond the Reach of the Aqueducts: Roman Lives and
Architecture in the Countryside*
Fikret Yegül

33

Juliana Anicia: "A Building Loving Woman"
Gender and Construction in Constantinople

*Juliana Anicia: "Yapı İşlerini Seven bir Kadın":
Constantinopolis'te Toplumsal Cinsiyet ve İnşaat Faaliyetleri*
Diane Favro

55

Boncuk ve Vazo Yapımı Dışında
Tunç Çağı'nda Camın Farklı Kullanım Biçimleri
Different Uses of Glass in the Bronze Age
Other than Beads and Vessels
Emel Erten

71

Savatra'dan Yeni Adak Yazıtları
New Votive Inscriptions from Savatra
Mehmet Alkan – İlker Işık

93

Tyana Geç Antik Sur Duvarında Ele Geçen Bir
Define Hakkında İlk Değerlendirmeler
*First Evaluations of a Hoard Discovered in the Tyana
Fortress Wall*

Hüsamettin Hayri Şener

107

Gaziantep Gerçin Höyük'ten Savaş Arabası Şeklinde
Bir Kaide

A Chariot-Shaped Base from Gerçin Höyük, Gaziantep
Tımur Demir – Özgür Çomak

121

Tarsus'da Türk İslam Dönemi Mihrapları
The Mihrabs of Turkish-Islamic Period in Tarsus
Mustafa Kaya

139

Aizanoi Tiyatrosu'nun Scaenae Frons Düzeninin
Anadolu'daki Benzer Tiyatro Örnekleriyle Karşılaştırılması
*Comparison of the Scaenae Frons Order of the Aizanoi
Theatre with Similar Theatre Examples in Anatolia*
Fikret Özbay – İrem Kaya Yuki

161

Eski Çağ ve Geç Antik Çağ Yazılı Kaynaklarında
Zephyrium

Zephyrium in Ancient and Late Antique Written Sources
Muzaffer Yılmaz

183

Batı Karadeniz'de Protohistorik Dönemlere Ait Yeni
Veriler

*Recent Archaeological Evidence from the Protohistoric
Periods of the Western Black Sea Region*

Emrullah Kalkan - Yunus Emre Sevinç

193

Anamur'da Ortagonuş (Bahçegonuş) Hanı ve Çeşmesi
Ortagonuş (Bahçegonuş) Inn and Fountain in Anamur
Halil Sözlü – Sultan Eren

213

Ardahan'ın Hanak İlçesindeki Veli Kalesi
Veli Fortress in Hanak District of Ardahan
Özlem Oral

227

Roma Dönemi'nde Phokaia'yı Etkileyen
Depremlerdeki Arkeolojik İzler

*Archaeological Traces of Earthquakes Affecting Phokaia
In the Roman Age*

Sabri Arıcı

243

Eagle Figurine With Gold Medallion Holding a Ram
From Burdur Museum

*Burdur Müzesi'nden Koç Tutan Altın Madalyonlu
Kartal Figürini*

Salih Soslu

259

Antik Kaynaklar, Antropolojik ve Arkeolojik Veriler
Işığında Eski Çağ'da Dövme

*Tattooing in Antiquity in the Light of Ancient Literature,
Anthropological and Archaeological Data*
Ahmet Emirhan Bulut

287

Samsun, Bafra'daki Roma Dönemi Taş Sanduka
Mezarları ve Buluntularının Değerlendirilmesi
*An Evaluation of the Roman Period Stone Cist Graves
and Their Findings from Bafra, Samsun*

Orhan Alper Şirin

321

Aizanoi Kadoi ve Kotiaecion'dan Yün Üretimine İlişkin
Arkeolojik İzler

*Archaeological Evidence of Wool Production from
Aizanoi, Kadoi and Kotiaecion*

Aslıhan Özbay

347

Seyitömer Höyük'ten Ele Geçen Bir Grup Bıçak
A Group of Knives Found at Seyitomer Mound

Rana Başkurt Usta – Hüseyin Usta

367

Traianus'un Doğu Seferine İlişkin Arkeolojik Kanıtlar
Archaeological Evidence of Trajan's Eastern Campaign
Burak Erdem

383

Alahan Manastırı Mağara – Kilisesi
Cave-Church in Alaban Monastery

Murat Özyıldırım - Yavuz Yeğin

397

ISSN 2148-4124

ISBN 978-625-6925-83-0

9 786256 925830

